

Bide bakarra eta beste zenbait bide

Existitzearen nekea

Euskal artista plastiko bat arduratuta eta espantuka topatu nuen aspaldi ez dela. Kulturetxe publiko bateko arduradunekin bildu berria zen. «Ez daukagu erakusketak egiteko aurrekonturik» bota zion bere lana, hain zuzen ere, erakusketak programatzea den eragile batek. Bere soldata ordaintzeko aurrekonturik egon ez zitekeenik ez zuen, ordea, inondik ere auzitan jartzen. «Inor egotekotan, nor zegoen han soberan, bera ala ni?», galdetu zidan adiskide bere-urguiluan-zaurituak. Erakusketa aretoa bero bezain huts mantentzeaz arduratzen zenaren alde-tik elkartasuna espero baitzuen hark, eta jasanezina egin zitzaion langile publikoaren etsipen natural-naturala.

Berlinen Rothkoren koadroak pabilioi destartalatu batean ikusi berri zituela aipatu zidan gero, «hotz galanta zen han, oilategi bat zirudien erakusketa aretoa baino gehiago, baina inor ez zen kexu: jertsea janztea aski... Guk baditugu erai-kinak, ez, ordea, erakusketak antolatzeke dirurik, itxuraz»¹.

Joan zen azaroaren 8an *Berria* egunkarian goiburu zintzo eta argigarria eman zigun Miren Vives Almandoz, Balentziaga Museoko zuzendariak, Igor Susaetari eskainitako elkarrizketan: «Existitzen soilik xahutzen dugu aurrekontuaren %70». Esan daiteke ozenago, baina nekez argiago. Existentzia garesti zegoela bagenekien jakin –«normalena ez existitzea litzateke», aldarrikatu zuen aspaldi poeta existenzialistak–,

baina ehunekoaren nabarmena (%70) zuriaren gainean beltz ikusteak amilizu halako bat eragiten digu edo eragin behar-ko liguke. Eskolume ginela, gure gorputzaren bi heren ura zirela deskubritu genuen egun hartan sentitu genuen antzeko bertigoa. Irla garela, alegia, eta nekeza dela ito gabe irautea. Biziraupen parametroetan mintzo gara gaur egun, inoiz baino gehiago, superbibentzia helburu. Metro kubiko anitzak berotzeko gasaren fakturak datozkigu orduan burura. Eta inork lapurtu nahiko ez lituzkeen artelanak zaintzen dituzten museo hutsetako zinpeko zaintzaile zintzoen soldatak elikatu beharra ere bai –giza-faktorea deritzon hori-. Ez dugu funtzionarioekin juzku orokortzailerik egin nahi, baina zilegi bekigu burokrata kafkianoak vs funtzionario arduratsu eta eraginkorrak kontrajartzea. Bigarren horien derrigorrezkotasuna ezin auzitan jarri, baina egitura elikatu ondoren mamiarentzat dirurik geratzen ez denean, egitura horren soldatapean bizi denarengandik elkartasuna espero dute, behintzat, gertaeren negua bizi dutenek.

Zein da gure eredia, honenbestez? Hormigoizko horma dotore gotorrak oiloen gordailu bilakatzea, ala koadro ederrak oilategietan zintzilik jartzea? Galdera erretorikoa da, jakina.

«Existitzen soilik xahutzen dugu aurrekontuaren %70». Aitor dezagun, ematen duen baino askoz ere sakonagoa da esaldia, egia esan, erakunde publikoei bezalaxe aplika baitakiguke guri, gure eguneroko martxari, irautearen edo iraun beharraren halabeharrezko dramari, egiten ditugun eta egin nahiko genituzkeen zereginen artean dagoen zangari, gure indarren xahutzeari. Luc Bessonen *Lucy* filmean bezalaxe, kontu segurua da garunaren zati txiki bat baino ez dugula erabiltzen, baina are ziurragoa erabiltzen dugun zati txiki horren %30 baino gutxiago eskaintzen diogula bokazioz egin nahi genukeenari. Hori da kudeatzailearen tragedia. Eta sortzaile gehienena ere bai. Behingoz, beraz, bada zer-bait kudeatzaile zein sortzaile elkartzen gaituena. Okerreko lekuan xahutzen ditugula denok ala denok indarrak. *Existitzen soilik xahutzen dugu kukurrukuaren %70.*

Lucy-Scarlett-Johansson zeruetan zarena, otoi: salba gaitzazu ehuneko murrizketik.

Durangoko zifrosia

Triste samarra izaten zen, egia esan, Durangoko Azokako balantzea libururik salduenen zerrendara mugatzen zenean, baina ez da askoz ere alaiagoa, urtea joan eta urtea etorri, azokako arrakasta joan zen urtean baino zenbat milaka bisitari gehiago etorri diren arabera neurtzen dela ikusteak. Etorkizun motza du baikortasun honek, gure jaiotze tasak behera egiten duela kontuan hartuta. Ez dakarkio mesede handirik kuantifikazioak kulturari. Komunikazioa apur bat gehiago lantzea komeni da, beharbada.

«Sormena da bide bakarra»

Zer zen hura, ironia bat? Xalotasun inkontziente baten adierazpen txundigarria? Printzipio deklarazio bat? Kontua da horixe zioela joan zen Durangoko Azokako sarrerako atetatiko batean espraiatutako pintada estonagarriak: «Sormena da bide bakarra». «The Times They Are A Changin'», bota zuen gure arteko Dylanzaleenak, esan nahi baita: nola aldatzen diren gauzak, kamarada. Garai batean borroka armatua zena 'borroka asmatua' bilakatzeko bidean gara, beraz. Hartu dugu xenda, barneratu dugu filosofia, orain praktikara eramatea baino ez da falta. Kulturaren abangoardia, zergatik ez. Alex Mendizabal soinu-artistari entzuna diot independentista izatea baino errealistagoa dela, akaso, *dependentista* izatea; une jakin bakoitzean noren menpeko garen argi eta garbi jakitearen aldeko, alegia. Buruaskitasun ekonomiko erabatekoa kimera denez oraingoan, ez litzateke txarra horizontalki eta *de facto* aspaldian praktikara eramaten dugun buruaskitasun kulturala erakundeetatik *benetan* bultzatzea. Horretarako, jakina, 'egiturak' fedea izan beharko luke sortzaileengan.

Energetikoki buruaskitasunez jokatzea ez da posible une honetan euskaldunontzat. Ezta politikoki ere. *Bankuetxekoi*-ki ere gero eta gutxiago, itxuraz. Kulturalki buruaskitasunez jokatzea, ordea, egingarria da. Nazio bat bezala, alegia. Euskal argitaletxe, antzerki talde, musikari eta zinemagile askok jada egiten badute, administrazioak, zergatik ez?².

Zer falta da horretarako? Egituraren –Godzillaren– fedea.

Zertaz ari gara fedez ari garenean?

Aspaldi galdu nion arrastoa ume hari. Ernea ematen zuen oso. «Zer izan nahi duzu handitan?» galdera leloa egin zion behin gu bezalako heldu zozo batek. Hark, bere bost urteen talaia surrealistik, ez zuen dudarik izan: «Handitan frantse-sa izan nahi dut». Eta ez, ez zen Baionan gertatu, Donostian baizik. Ume hark bazekien zerbait. Hegoaldeko musikariek

inbidiaz begiratzen diote Iparraldeko musikariek duten intermitentzia erregimenari (lan-sasoiak eta soldatak errizomatikoak direla, alegia, zenbait ogibidetan, eta lan-martxa hori erraztea dagokiola administrazioari).

Patrick Modianoaren Nobel sariaren haritik, Frantziako kulturaren egoerari buruzko erreportaje interesgarriak argitaratu dira. Horrela jakin dugu Frantziako Kultura Ministerioak zazpi mila milioi euroko aurrekontua

izango duela 2015ean (Espainiako gobernu zentralarena 749 milioi eurokoa izango den bitartean; euskal puzzlearen balizko-kultur-aurrekontua osatu duen iturri fidagarririk ez dut inon topatu). De Gaullek kultura estrategiko jo izana gaur ere garrantzitsu dela uste du, adibidez, Sorbonako Robert Frank irakasleak:

Kulturalki buruaskitasunez jokatzea egingarria da. Argitaletxe, antzerki talde, musikari eta zinemagile askok egiten badute, administrazioak, zergatik ez?

Frantzia inperio handi bat izateari utzi eta potentzia ertain baten mailan geratzen zen ahala, atzeraldi geopolitiko eta ekonomikoari kontra egiteko arma bezala funtzionatu zuen kulturak.

Les derniers jours de la Cinquième République liburuaren egile Christian Salmon kritikoago ageri da:

Frantziak bere izaera narratiboa galdu du, jada ez du deus kontatzen. Bere buruari baino ez dio hitz egiten. AEBen eta Bruselaren menpeko bihurtu da, estatu subirano baten itxurak egiten dituen arren. Tarteka harroegi azaltzen zen Frantzia baten azken egunak bizitzen ari gara. Eta egia da harroegia zela lehen, baina garai batean munduari buruz hausnartzen saiatzen zen, behintzat.

Hausnartzen bakarrik ez, hausnarketa hori diruz bultzatzen jarraitzen du: Donostian zinemara joaten naizen guztietan Europako Batasuneko Europa Cinemas programaren barruko iragarkia ikusten dut, *3.200 cinemas 675 cities* dioen iragarki hori, badakizue. Frantziako bandera da bertan lau logoen artean agertzen den estatu baten ordezkari bakarra, bere Centre National de la Cinématographie (CNC) erakundearen bitartez³.

Horretaz (ere) ari naiz fedez ari naizenean.

Ez delako gastua, inbertsioa baizik: Frantzian 80.000 milioi eurotan zifratzen baita herritarrek urtero kulturari gastatzen dutena. Patrick Poivre D'Arvor kazetari eta idazleak dioenez, «frantses batentzat Literaturako Nobel saria jasotzea beste herrialde batzuetan Futbol Mundiala irabaztea bezain inportantea da». Frantziako gobernuak 2013an enkargatutako ikerketa baten arabera, kulturak barne produktu gordinari egindako ekarpena autoen industriak egiten dionaren halako zazpi da. Mundu zabalera zabaldu bai, baina deslokalizatu ezin daitekeen ondare nazionaltzat hartzen dute kultura. Poivre D'Arvorren erremateak ere zer pentsa ematen du, dena den: «Geure mugez haraindi arrakastatsu suertatzeko nahia geure beheraldiaren dolua ongi ez eramaten jakin izanaren ondorioa da. Ez dugu ongi liseritu».

Gulliverren bidaiak

Euskal sortzaileak mundura jalgitzeko ahalegina ez dute denek berdin ulertzen. Etekinaz eta zenbakiez galdetzen dute askok hor ere, etengabe. Musikariari, adibidez, galdetzen diote: «Zenbat jende joaten da zure kontzertuetara?». Ongi dago fiskalizazioa, baina beste arlo batzuetan ere ikusi nahi nuke jelosia hori. Nondik dator jendearen mesfidantza, ordea? Plantea dezagun txiste-ez-den-txiste baten modura. Zein da lan bidaian doan ingeniari baten eta lan bidaian doan kantari baten arteko ezberdintasuna? Ingeniari bati Dubaira makina bat konpontzera doanean ez diotela sekula galdetzen bikotekidearekin ote doan «bidaia aprobetxatzeko». Musikari bati, aldiz, bai. Anekdotatxoroa da, baina argigarria oso: musikari bat atzerrira kontzertu bat ematera doanean, turismo egitera doala ulertzen da, ez lanera inondik ere. Gizarteak bere azpikontzientzia salatzen du hor. Sormena lana denik ez du jendearen zati handi batek sinesten. Marra gorria pasatzen ariko ote nintzateke horri 'aurrejuzkuen bidezko bortxa es- trukturala' deituko banio?

Liburu likidoak

Errenteriako *Mikelazulo* izan zen, nik dakidala, liburu likidoen abangoardia zabaldu zuena gurean. Zorioneko dago eta gara, 2015ean beteko baititu 20 urte, osasun betean. 1995ean izan genuen tea, konbertsazioa eta liburuak nahasten zituen taberna bi(t)xi haren berri. Liburu salmentarik gabekoa baina aleak maileguan har zitezkeen gune neurologiko bat zen hura, alkohola zerbitzeari uko egiten ziona hausnarketarako eta elkarrizketarako ekosistema apropos bat sortu eta preserbatze aldera. Antzezlan, errezitaldi eta orotariko lan performatiboak ikusi ahal izan dira bertan geroztik, eta egun halabeharrak boladan jarri duen formatu txikiari leial izan zaizkio beti haiek, hasiera-hasieratik⁴. Bisionarioak izan zirela esango genuke, hori entzunda euren apalean lotsagorrituko liratekeela jakingo ez bagenu.

Gaur egun ere, liburu-denda berri bat zabaldu dutela ikusten dudan bakoitzean, halako endorfina ziztadatxoa barreiatzen zait gorputzean barrena, grappa titaretxo bat edaten dudanean pizten zaidanaren antzekoa. Grappa diot, Erroman izan nuelako, duela zenbait urte, liburuaren etorkizuna zertan izango zen adierazi zidan epifania, San Lorenzo auzoko *Giufà* liburu-denda-kafetegian (bisita ezazue: Via degli Aurunci, 38: zabalik jarraitzen du). Neguko larunbat hotz batez, ordu txikitan, grappa pare bat hartu ondotik erosle mordoska bistatu genuen komikiak eta liburu ilustratuak erosten, parrandatik etxera erretiratu aurretik euro sorta bat uzten kulturaren etze ez hain itsuan. *Eureka*. Hori zen, beraz, liburuaren etorkizuna: liburu likidoa, lehenbizi irakurlegoa mozkortu, eta gero bere txartel opakoak dantzaraz zitzala, dena leku berean. «Alkoholak salbatuko du literatura eta botilak salbatuko du papiroa», pentsatu genuen geure artean. Kontua da berri egiten zaidala euforia hura munduko edozein hiritan liburu-denda likido horiek topatzen ditudan bakoitzean, tabernaren arrimuan biziraupena ziurtatzen dutela iruditzen baitzait... Kontua, orain, tabernatik eratorritako diru-sarrerak osotasunaren %70era ez iristea litzateke, beti ere, existentziaren nekea bermatu ondoren, jakina.

Euforia berbera sentitu nuen Iruñeko *Katakarak* ezagutu nuenean. Bai eta Zarauzko *Garoa*-k Donostian izen bereko liburu-denda zabalduko zuela jakin nuenean ere. Donostiarrok zorioneko gara, *Kaxilda* berriak ere metro koadroak eta goxotasuna irabazi baititu nabarmen, hiriko kultur ekosistema egurastuz. Liburu-dendak baino areago, kultur bizitza irradiatzen duten epizentroak dira horiek, eduki sozialeko programazio kritikoa sustatzen dutenak,

**Katakarak, Garoa,
Kaxilda... Liburu-dendak
baino areago, kultur
bizitza irradiatzen
duten epizentroak dira
horiek, eduki sozialeko
programazio kritikoa
sustatzen dutenak**

jende-arraroa-elkartu-gaitezen lemapean beti. Donostiar bezala, zalantza bat daukat, ordea, larritzen nauena. Errenteriarrek *Mikelazulo* merezi zutela erakutsi digute hogeitau urteotan. Egongo ote gara gu Donostiako liburu-denda likidoen mailan? Merezi ote ditugu? Denborak erranen⁵.

Aspertuaren paperak

Paperezko liburuen etorkizunaz kezkatu ageri direnentzat lasaigarri, *The Economist* aldizkariak sei orrialdeko txostena argitaratu zuen azaroan ('From Papyrus to Pixels'). Frankfurteko liburu azokan bolo-bolo eta eskurik esku ibili zen txostena. Ondorio nagusiak:

1. Oker zeuden duela bost urte nazioarteko liburuen merkatua denbora laburrean erabat digitala izango zela aurreikusitak. AEBetan liburuaren negozioaren %30 digitala den arren, Alemanian, Europako lehen merkatua izaki, ez da %5etik pasa. Joera globala da: Samsung erraldoiak egoitza duen Hego Korean, esate baterako, inbertsio handiak egin dira inprentak eta paperezko argitaletxeak polo industrial berrietara erakartzeko. Paperezko liburua osasuntsu dago oraindik, eta urte askotan halaxe segituko duela ematen du. Digitalizazioak eragin duen berritasun nagusia autoedizioaren ildotik etorri da: arestian tiraderatan geratzen ziren hainbat liburuk aterabide digitala topatu dute orain. Haietako zenbaitek arrakasta lortu ere bai. Eta, zelako ezustea, zein izan da arrakastak ekarri dien saria? *Paperera pasatzea*. Esparru sinbolikoan papera nagusi da oraindik, beraz. Sinesgarritasuna, kontsagrazioa eta kanonizazioa paperak ematen ditu, sorburuan ez bada, bai behintzat helmugako geltokian.
2. E-booken etorkizuna iluna da eta aukera asko daude zaharkitua gera dadin aurki. Irakurketa digitala tableten bidez gauzatuko dela aurreikusten du *The Economist* orakuluak.

3. Diskoen gainbeheratik abiatuta liburuaren gainbehera ondorioztatzea eragiketa okerra izan zen: diskoak bertan behera erori dira kantu unitateen mesede –jendeak banaka nahi ditu orain kantuak, ez sorta betean–, baina liburuaren kasuan disgregazio hori ez da horren erraza suertatzen (poemen edo mikroipuinaren kasuan salbu, agian). Gainera, musika beti izan da masiboa; ez, ordea, literatura. Bi negozio eredu erabat ezberdin dira, hartzailearen esfortzuak ez daukalako zerikusirik batean eta bestean. Negozio eredu bien bilakaera ezberdina izango da, honenbestez: diskoak ez ziren, hasieran uste izan genuen bezala, gerora sakrifikatuko ziren liburu-zalditeria baten infanteria aurreratua izan.
4. Liburuaren munduarekin lotutako sektoreen artean, liburu-dendak dira, *The Economist*-en arabera beti, etorkizun kezkarriena dutenak. Ez hainbeste liburu digitalengatik, liburu tradizionalen –paperezkoen– Internet bidezko salmenta errazten duten Amazon bezalako plataformengatik baizik. Liburuaren merkata eta deskontuen politika basatia piztu ditu horrek AEBetan, eta, ondorioz, egun iparramerikarrek 2009an baino %40 gutxiago gastatzen dute liburuak erosten (formatu guztiak barne). Jendeak liburuak irakurtzeari eskainitako denbora ere urritu egin dela pentsa daiteke, entretenimendu tuitero-torero ego-tiarren mesede.
5. *On line* liburu-dendak informazio garrantzitsu baten jabe dira. Horretaz sobera hitz egiten ez den arren, hori da euren kapital nagusia. *Big data*-ren garapenari esker, erosleek gaur egungo zaletasunak zeintzuk diren xehe-mehe jakingo dute aurki, beldurra eragiterainoko neurrian datu horiekin *trafikatuz*. Zaletasun horien berri zehatza editoreen eskuetara heltzen denean, argitalpenen nolakotasuna jendearen gustuetara egokitu ahal izango dute, horrek ekar lezakeen uniformizazio arriskuarekin: kultur produktu izoztu-trokelatuak.

6. Liburuek iraganetik etorkizunera doazen kultur zubia-
ren funtzioa betetzen jarraituko dute, baina zenbat eta
liburu gehiago argitaratu, orduan eta jende gutxiagok
bizi ahalko du bere egile lanetik.

Kaustiko eta esajeratuki laburbilduz: denok izan nahiko
dugu idazle, baina inork ez du irakurle izan nahiko. Gerta-
tuko da. Hasi da gertatzen.

Dagigun topa: liburu likidoen alde. Liburu-denda liki-
doen alde.

Irla gara.

Twitteratura

Gure indarren %70 existitzen joaten zaigun honetan, ga-
rrantzitsuak dira sintesi ariketak. Chicagoko Unibertsitate-

Sortzailea
mesfidatia da berez
boterearekiko. Sariak
eta euren erabilpen
politikoa betidanik
izan dira tentsio horren
erakusgarri

ko bi ikaslek, Alexander Aciman
eta Emmett Rensinek, esate ba-
terako, literatura unibertsaleko
klasiko kanonikoak hartu (Sha-
kespeare, Stendhal, Joyce...) eta
20 txiotan laburtu dituzte haien
lanak. Izan da horri literatura
unibertsalaren *jibarizazioa* dei-
tu dionik, baina ezin uka ariketa
interesgarria denik. *Surprise, sur-
prise*, Penguin Booksek argitara-

tu egin du gero bi ikasle horien esperimntua, *Twitterature*
izenburuarekin, non eta bere klasikoen bilduman. Kanoni-
zazioaren *salbokonduktua* paperak emana, berriro ere.

Sortzaileon egiturekiko mesfidantza

Ez da nahikoa egiturek sortzaileengan fedea izatea, jakina.
Sortzailea mesfidatia baita berez boterearekiko –bere lanaren
parte da mesfidantza hori; hala ulertu behar lukete agintean
daudenek–. Sariak eta euren erabilpen politikoa betidanik

izan dira tentsio horren erakusgarri. Mikel Elorzak gogorarazi digu berriki: «Edozein arlotako sarigintzan bai baita elementu komuna: saria ematen duena ohoratzeko balio du, batez ere, sariak». Mikel Aramendi antzeko terminoetan mintzatu zen *Faktoria* saioan: «Sarien kontra nago, infantilizatu egiten gaituztelako». Sari bati uko egin diezaiokezu, jakina, baina kontua konplikatu egiten da saria postumoa denean eta bost direnean uko hori berretsi behar duten oinordekoak. Horixe gertatu da Migel Angel Urmenetari Nafarroako gobernuak emandako Urrezko Dominarekin. Asisko Urmenetak, Migel Angel Urmenetaren semeetako batek, biñeta gordin bat argitaratu zuen *Argia* aldizkarian, horren harira. Eskeleto batek jaso du domina, eta hitz hauek esanarazi dizkio aita berpiztuari:

Merezi dut Nafarroako Domina, baina honez gero ez dut behar. Erdia Euskalerrria Irratiari –zeinaren presidente bainintzen– eramanen diot, eta beste erdia Sartagudako ikastolari, ezen aberztaleek ahantziagatik ere, Nafarroako ikastolak orduan zabaldu baikenituen...

Sariak eta ukoak beti izan dira gai arantzatsua. Hortxe daukagu Thomas Bernharden *Mis premios* liburua, non egile austriarrak bere kontraesanak aletzen dituen, jaso zituen sarien nondik norakoak autoironiaz kontatuz. Jean-Paul Sartreren ukoa da beharbada ezagunena, baina zer nahi duzue esatea, askoz ere errazagoa da Nobel sariari ezezkoa ematea, zure auzoko jaietako komisiorekin latorrizko dominari uko egitea baino. Ez gaitzezen engaina: ukoak ere ekar lezake kontralaria, onartzeak emango ez lukeen nabarmentze baten abantaila. Duintasunetik bakarrik ez, harrokeriatik ere egin daitekeelako uko. Horixe askotan erakundeek zenbait izen-aurpegi *medium* eta zurigarri bezala erabiltze hutsarekin euren burua saritu eta euren kontzientzia lasaitzeko joera daukatela, eta erabilpen hori deitoratzeko modu zilegia dela ukoa, baina ez da bide bakarra.

Espainiako argazkilaritza eta musika sari nazionalei uko egin diete, hurrenez hurren, Colita argazkilariak eta Jordi

Savall musikariak. Norbere diziplinako pisu astunak biak ala biak. Lehenaz gain, hautsak areago harrotu ditu biak kataluniarrak izateak, zenbait komunikabidek haien jarrera independentismoaren suari erantsitako zurtzat hartzea ekarri baitu. Colitak zein Savallek gezurtatu egin dute hala izan denik, Espainiako kultur politika ezin eskasagoa izan bide da uko horien arrazoia, nola izan zen duela urte pare bat Javier Marías idazlearen ukoarena ere. Sari potoloak onartu dituztenen artean, Esther Ferrer artista donostiarra eta Juan Goytisolo idazlea. Arte plastikoen Velázquez saria eta Cervantes letretakoa jaso dituzte, hurrenez hurren. Sariak onartzeko ere, ordea, moduak eta moduak daude: Esther Ferrerrek Woody Allenen estrategia hautatu du (*take your money and run*), eta «Ez dakit zergatik eman didaten» esan ostean, Wert ministroarekin argazki berean ateratzeko asmorik ez duela adierazi. Juan Goytisolori, berriz, zera irakurri diogu: «Sari bat ematen didatenero nire buruaz mesfidatzen dut». Horren segidan, Cervantes sariaren diruarekin bere Marokoko familiako kide guztien unibertsitatea ordaindu ahalko duela adierazi du.

Lur honetakoak gara, baiki. Sortzaileok egiturarekiko mesfidati agertzea derrigorrezkoa da. Jatea ere bai. Horra hor bi derrigorrezkotasunen arteko olatu-talka, gidoi on guztien atzean dagoen urrezko araua: protagonistak bi aukera txarren artean bat hautatu behar izaten duela sarri.

Gure artean, Jon Juaristi saritu izana harriduraz hartu zuen batek baino gehiagok –harrituena Jon Juaristik berak ematen zuen, egia esan; Euskadirekin berradiskidetzeko hasiera ontzat jo zuen Euskadi saria, nahiz eta Elizak Michael Corleoneri *Aitajauna*-ren hirugarren zatian ematen zion barkamena aipatu.

Saria erakunde batek babesten baitu, esan gabe doa, baina eman-eman, epaimahai batek ematen du. Profesional eta kolegek osatzen dute epaimahai hori, nork bere filia eta fobiekin. Eta pentsatu nahi dugu profesional eta kolega horiek euren esperientzia eta irizpideen arabera epaitzen dituztela lanak, *dependentista* batek izan lezakeen independentzia

guztiarekin. Eta askatasun *dependentista* hori ez da erator-
tzen, ziurrenik, erakunde emailearen eskuzabaltasun liber-
tariotik, kultur agenteak kontrolatzeko botereak duen axola-
gabekeriatik baizik. Zertan kontrolatu federik ez zaion hura?

*Take the money and run!*⁶.

Memoriaren ‘moda’

Rachel Kushner idazle iparramerikarrak dio ezin dugula hau-
tatu hildakoekin noiz hitz egin. Alderantziz, haiek aukeratzen
bide dute noiz gurekin mintzatu. Hausnarketa horrek esote-
rikotik eduki dezakeenaz haratago, badu zerbait egiatik ere.

Gu haiei bizkarra emanda bi-
ziagatik, hildakoak hor daude
–eta gero eta gehiago dira–,
euren lekua eta ahotsa eska-
tzen dituzte. Memoria histo-
rikoaren gaia lantegi bihurtu
da, ordea. ‘Memoriaren in-
dustria’ bat sortu da, museo,
film, liburu eta batzorde par-
lamentarioetan, unibertsitate
mailako ikerketetan eta giza
eskubideen taldeetan hezur-

‘Memoriaren industria’
bat sortu da, museo,
film, liburu eta batzorde
parlamentarioetan,
unibertsitate mailako
ikerketetan eta giza
eskubideen taldeetan
hezurmamitua

mamitua. Moda horren uhinen pean, gure gertuko iragana
zintzotasunez jorratu duten lan interesgarriak ikusi ahal
izan ditugu, hala ere, Javier de Isusiren *Baleak ikusi ditut*
komikia edo Pablo Maloren *Lasa eta Zabala* filma, bi baino
ez aipatzeagatik.

Artiumek eta San Telmo museoak elkarlanean ekoitzi duten
Suturas lana ere ildo horretan koka daiteke. Derrigorrezkoa
behar luke ikustea, euskal artista garaikideek gure garaia, gu-
re gatazka eta gure nortasuna zein distantzia ironikoarekin
bizi izan duten jabetuko bagara. Memoriak sormenetik eta
pizgarritik duenaz konturatzeko.

Memoria ez baita bide bakarra, baina bada bide bat.

Zinema povera

Christopher Nolanen *Interstellar* film estonagarria ikusi berritan etorri da eztabaida. Maisulana ote den ala Kubricken *2001, A Space Odyssey* filmaren kopia hutsa. Aitortu beharra dago anglosaxoniarreri gehiegi barkatzen diegula: 'mundua salbatu' esamoldea seriozki esateko kopeta duten bakarrak dira, eta okerreana da sinetsi egiten dutela. Aktore iparramerikarra izan beharra dago derrigor «Zure alabari mundua salbatzera zindoazela ohartarazi behar zenion, hartara ez zen haserretuko» bezalako esaldiak zirkinik egin gabe bota ahal izateko. AEBetako sortzaileen xalotasun xarmangarriaren barruan sartzen den ezaugarrietako bat dela hori ebatzi dugu. Okzitaniar bati ez litzaiokeela, alegia, burutik pasako halako esaldi bat idaztea sekula. Horren ondotik eztabaida literarioa etorri da: *angloen* beste abantailetakoa bat da gai direla zientzia fikziozko film baten erdian poema klasiko bat txertatzeko, kulturen arteko zubi anakroniko-sinboliko ederrak sortzeko, transmisioa eta *mass media* kolonizatzailea uztartzeko, bidean txistuka doanak bezala, ahalegin berezirik egin gabe. Eta ongi geratzen zaiela, gainera. Horixe egiten du *Interstellar* filmean Michael Caine-k Dylan Thomasen *Do Not Go Gentle into that Good Night* poema ederrarekin. Eta gu inbidiak jota poesia *produktu komertzial* batean zein ondo txertatzen duten entzun ahala. Modu honetako zinema ez dagokigu guri, nonbait. Ez dagokigu poesia tartekatzen duen zinema, ez dugulako geure tradizio poetikoan federik. Eta epika ere ez dagokigu, genero bezala, bi arrazoiengatik: aurrekontua (*Interstellar* filmak 165 milioi dolarreko aurrekontua izan zuen), eta baita gure iragan historikoan epika-uste handiegia izan dugulako ere, beharbada. Hortik urrundu behar dugula sentitzen ote dugu? Zer dagokigu, orduan? Erantzuna erraza da: nagusiki, *zinema povera* –gogoratu, irakurle, gure mantra berria: «Sormena da bide bakarra».

Generoak bai baitu bere garrantzia. Rodrigo Fresán idazle argentinarrak, kasu, esan ohi du badirela herrialde batzuk

ipuin-herrialdeak direnak berez, eta beste batzuk nobela-herrialdeak direnak nagusiki. Argentina, demagun, ipuin-herrialdea litzateke haren ustez (Borges, Cortázar), eta ez hainbeste nobelagileena. Zergatia? Herri batek historia gatazkatua eta egonkortasun politiko eta sozialik gabea badu, ipuina duelako hori azaltzeko generorik logikoena: martxan idatzi behar du batek, ihesean, nobela baten idazketak eskatuko lukeen patxadarik eta jarraikortasunik gabe, telegrafikoki, azkar. Zentzu berean, Kataluniak ere nobelagile baino ipuingile hobeak eman ditu (Monzó, Pàmies..., irakurri bestela Aritz Galarragaren *Hobe kontatzen ez badidazu* antologia). Iban Zalduak bere egin zuen Fresánen teoria hori gure artean ere aplikatzeko, Euskal Herria ipuin-herria zela esateko. Ipuina, komertzialki menostua dena. Hor ere *genero povera* dagokigu, nonbait.

Bada, zineman ere halatsu gertatzen da. Hobeak izan gara, oro har, film laburretan film luzeetan baino. Baina hori ere aldatzen ari da, apurka-apurka. Angel Aldarondoren arabera,

... krisi ekonomikoak zinemagilea beste jarrera bat hartzera behartzen du –neorrealismo italiarrean bezalaxe–, erosokeriatik aldentuta, muturreko baldintzetan lanean eta, paradoxikoki, askatasunean. Gogora dezagun krisiak diru-laguntza harrapakari ziren ekoizle gehienekin amaitu duela, bokaziozko zinemagileen pozerako.

Zein film mota ari gara egiten, honenbestez? Aurrekontu txikikoak, jakina, baina gidoiak eta pertsonaiak aski landuak dituztenak. Horren muturreko erakusgarria litzateke Roberto Castónen *Los tontos y los estúpidos*, hezurretan geratu den film baten adibide garbia: film konbentzional bat egiteko aurrekonturik ezean, entsegu bateko irakurraldi bihurtu du filma. Aurrekontu murrizta bertute bilakatzen du Castónek, aurrekontuaren muga bihurtzen du bere sonettoa martxan jartzeko neurri eta errima. Soinuari, *atrezzo*-ko elementu zaindu batzuei eta aktoreen lanari esker, hasieratik irensten du ikusleak amua, filma aski teatrala izanagatik. Harrigarriena ez da, akaso, Roberto Castónek egin duen hautua,

Gure artean kultura
sortu eta hedatzeko
egitura sendo bat
badago, ETB da hori.
Potentzialki diot,
ez benetan zeregin
horretan gorputz
eta arima ari delako
aspaldion

baizik eta zinema egiteko modu hau zuzendari segizio luze batentzat erreferentzia ez bihurtzea. Ez da Castónena azken hilabeteotan *teatro filmatura* hurbildu den bakarra. Gure

mugetatik kanpo ere badaude adibideak. Ikus, bestela, Laurent Cantet zuzendari frantses eskarmentatuak egin duen *Regreso a Ítaca* bikaina (bost lagun Habanako terraza batean hitz eta pitz, atertu gabe, denbora errealean) edo *webcam* soil batekin eta plano finko bakarrean grabatutako *Smrt čoveka na Balkanu* (Gizon baten heriotza Balkanetan), Miroslav Momčilović serbiarrarena. Euskal Herria. Kuba. Serbia. Ez da agian orbita kasuala.

Zinema povera-k baditu bere arriskuak ere, jakina: administrazioarentzat alibi ezin hobea izan baitaiteke zinema egiteko modu bakarra *arte povera* dela sinetsi eta zinema industriaren beharrezanez bizkarra emateko. «Bi sosekin egin badezakezue, zergatik emango dizkizuet lau?»⁷.

Interstellar egitea bada zure bokazioa, emigrazioa duzu lehen aukera. Bigarrena, zure istorioa komiki bihurtzea.

«*Reality*-a da bide bakarra»

Gure artean kultura sortu eta hedatzeko egitura sendo bat badago, ETB da hori. Potentzialki diot, ez benetan zeregin horretan gorputz eta arima ari delako aspaldion. Ukaezina da albistegietan erreferente dela eta nazioarteko berriemaielen sare ederra duela. Gauza batzuetan badaki estrategiko izaten, bai. Euskal gizarte, kultur eta kirol munduko hainbat jenderen irudia baliatuz egin duten kanpaina ikusi besterik ez dago: «Zeu zara EITB. Anitza. Hezi, entretenitu, egiazko informazioa eman, audientzia liderra sortu, gure gizartearen

balioak eraikitzen eta mantentzen dituen». Gehiago gustatzen zitzaidan duela zenbait urte Euskadi Irratiak zuen lema: «Esan eta izan».

Publiko gazteago baten bila egindako apustua uler daiteke, nahiz eta *reality*-en bidearekin setatzeak zalantza asko piztu. Euskal ikuslegoaren soslai komiko samarra ateratzen da ETBko programazioaren arabera, zuhaitz edo eraikinetatik zintzilikatu eta betiereko *boy scout* menditarren bokazio silbestrea dugun jende kamera-ekutu-zalea garelako, nonbait, bertan programatzen denaren arabera. Azken aldion arloren bat argi eta garbi galtzen atera bada, ordea, fikzio episodikoa izan da hori. Mundu globalean idazlerik onenak telefikzioa idazten ari direla esanez matraka ematen den garaiotan, guk ez daukagu atalkako erreferentziazko telefikziorik egun. *Brinkola* edo *DBH* bezalako ahalegin bide urratzaileek ez dute jarraipenik izan, zoritxarrez. Eta harrobirik ez dagoen tokian, harribitxirik ere ez da izango biharko egunean.

Aparteko aipamena merezi du *Goenkale* markaren amaierak. Programazioan konkistatutako lurraldea galtzen aspaldi hasi zen arren, ezustean harrapatu gaitu erabakiak. Ziklo bitala osatua duela ere uler liteke, ordea. «Telesail berri bat» ekoizteko aukera ekarriko omen du agur honek, baina ez da makala izango dinosaurio kuttun hori ordezkatzeko erantzukizuna. Horretan saiatzea bera, akatsa litzateke. Urteak ziren *Goenkale*-k izena baino ez zuela mantentzen hasieran zen hartatik. Espero dezagun orain izena aldatutako *Goenkale* berri bat egiteko tentazioan ez erortzea. Asko eman digu: gehiago agian hizkuntz hausnarketaren aldetik, sormenaren aldetik baino; gehiago gidoilari eta aktore askorentzat eskola eraginkorra izan den heinean, telesailak berak duen faktura artistikoagatik baino. Penagarria litzateke, horratik, *know how* hori alferrik galtzea.

«*Reality*-a da bide bakarra» leloaren aurrean, «Umorea da bide bakarra» genuke ETBren alternatiba –ez dakit bietan zein den kaltegarriagoa–, baina umorearekin ere halako saturazio puntu batera ailegatuak garelakoan nago: gidoi sendorik

ezak du askotan errua; pantailan minutu lartxo hartzera derriortuak izan diren aktore-aurkezleek euren inprobisatzeko gaitasunean duten fede gehiegizkoak beste batzuetan. Produktu merkeak bilatzen dira, landu gabeak, zuzenean sortu eta arrastorik utzi gabe agortu eta autosuntsitzen direnak. Eta umorea, hain premiazko eta serio den kontu hori, euskal topikosferara hertsiegi egon ondoren hainbeste urtetan, ito egin dela irudi luke (edo ito egin duela ziztatu nahi izan diguten gehiegizko dosiak gure harekiko tolerantzia indizea). Hartara, topikoak desmuntatzeko baliatzen denean ere, garai bateko transgresio indarrak gabeturik agertzen da sarritan.

Fikziozko herri batean bizi gara agian, baina telefikzio propiorik gabe.

Ikus-entzuleek HBO, Netflix, BBC eta Danimarkako telebistako telesailak zainetan barrena sartzen jarraitzen duten bitartean (*House of Cards*, *Black Mirror*, *Borgen* eta beste hainbat), ETBren horizontean ez dago telesail txukunik. Emakumezkoen kartzela batean kokaturiko *Orange is the New Black* bezalakoak ikusita –kartzelako historiak ez ditugu bada, guk, gutxi...– inbidia-osoki-insanoa sortzen zaio bati. Kartzeletan gertatzen ari dena, gertatu zena, inoiz gerta daitekeena, gertatzerik nahiko ez genukeena fikziora ekartzeko gidoilarien grina miresgarria da telesail horretan. Gidoi horiek, aktore puska horiek... Zergatik ez bide hori landu?

ETB3 bera ideia ona izan zen hasieran: kultur kate bat, musika kontzertuz, dantzaz, bideoklipuz, film hautatuz, bertsoz, antzerkiz hornituko zena. Geronen kultur eskaintzarekin ‘aspertu arte’ hornituko gintuena. Estetika freskoa ekarri zuen, *Orain* pildora laburren saila bezalako harribitxi ederrak, film komentatuak. Non geratu da kultur erreferentzia izateko borondate hura? Ez al luke horrek behar ETBren funtzio nagusietakoa? Beste inork egin nahi ez duena –eta egin ezin duena– egitea, alegia.

Euskaraz aritze hutsaz haratago, ETBrentzat lan gehien egin duten ekoiztetxeek –eta beraz telebista publikoa sortu zenetik hona diru gehien irabazi dutenek– zer aportatu diote euskal

kulturari? Ekoiztetxe handi batek egin zuen, akaso, *Asier eta biok*? Gure filmik onenak Txintxua Films, Moriarti eta antzeko ekoizle independenteen eskuetatik etorri dira. Teorian ekoizpen ahalmen gehien dutenek urri eta bakan burutu dituzte lan gogoangarriak. Ez dute gure imajinarioa sobera berritu eta aberastu. Horrek ere zer pentsa eman behar liguke. Sormena eta arriskua aurrekontuarekin lotzeko zubirik ba ote? Ala premisa triste hau ontzat hartu behar dugu, arriskua atetik sartzen denean, diruak leihotik ihes egiten duela? Audientziak omen dauka errua, diote. Stefan Kolditz alemaniarrek, telebistarako *Unsere Mütter, unsere Väter*, III. Reichari buruzko lan arrakasatsuaren gidoilariak, zera adierazi berri du horrekin lotuta:

Oso zaila ikusten dut Alemaniako telebistaren kalitatea hobetu eta telebista gero eta arrotzago zaion gazte jendea geureganatzea. Audientzia kuotek obsesionatuta jarraitzen dugun bitartean, publiko zaharra izango dugu, arriskua dakarten produkturik nahi ez duena.

Dagoeneko egin ez badio, agian ETBk ere egin beharko lioke inoiz bere buruari galdera zintzo hori: bere aurrekontuaren zenbatekoa xahutzen du existitze hutsean? Aski da horrekin?

ETBren erraiak

Aspaldiko partez Bilboko EITBren egoitzako kamerinoetan. Euren aukera askearen egikaritze sendoan, Telecinco ikusten ari dira makilatzaileak, bolumena topera jarrita. *Sálvame* ize-neko programa zoragarri hori. Estetika zaintzea dagokienek ez dute estetika zaintzen, baina horren truke, eskertzekoa da oso ematen diguten Euskal Herriaren argazki egiatia. Makilajerik gabekoa.

Piztiaren izena

Donostiako kultur kudeatzaileen artean zabaldutako txantxa da «2016ko gauzarik onena 2017a izango da» aforismo sarkastiko ez-aski-baikorra. Bigarren bertsio bat ere badu, eta

ez da hobe. «666 zen lehen deabruaren zenbakia; orain 2016 izatera pasa da». Txantxak txantxa, eta 2016a egitasmo ederez betetako zenbakia den arren, halako atmosfera etsigarria hedatu da hirian *kapitalidadearen* inguruan. Eta atmosfera, hori bai zaila izaten dela borrokatzen. Odon Elorzaren aroan, kultur parte-hartzea karaokearekin nahasten zen irudipena zuen batek («zuek abestu, baina guk esango dizuegu letra»), eta azken urteotan, berriz, halako entropia sentipena mamitu da: komunikazio arazoak, erreleboak erreleboaren atzetik, zer inauguratzen den oso argi ez dagoen inaugurazioak, kultur hiriburua sustatzeko kantu bat egiteko jende mordoska bat

2016a egitasmo
ederrez betetako
zenbakia den
arren, halako
atmosfera etsigarria
hedatu da hirian
'kapitalidadearen'
inguruan

mobilizatu eta gero kantu hori ezertarako erabili ez... Hemen-dik aurrera gauzak oso ongi egin arren, paper zaila daukate hegaldia altxatzeko.

Deigarria ere bada, bestalde, Donostiako bi kultur egitasmo nagusienetako zuzendariak Madrilgo Matadero kulturgunean zaildutakoak izatea. Arrazoiarekin edo gabe, badira artearen mundua barrutik ezagutzen ez dugunontzat *prestige* apur bat duten lekuak. Madrilgo Matadero da horietako bat: konponketa minimo baten ondoren antzerki eta kultur programazio bizia duten pabilioiak. Bitxia da, diot, politika arduradunek Madrilgo Mataderoko kudeaketa eredia hain gustuko izatea. Batetik, haien kudeaketa filosofia gurera ekarri nahi dela ematen du, eta hori ez dago batere gaizki; baina zergatik ez ote zuten, hasteko eta behin, Mataderoko eredu arkitektonikoa aintzat hartu, Tabakalerako eraitsi-gabe-eraitsi-eta-berritze lan garestiak hasi baino lehen? «Interbentzio minimoa eta hasi lanean» filosofia hura, euskal artisten bi herenek ez ezik, Julian Schnabelek berak ere bere garaian aldarrikatu zuena: «Eraikina jada badaukazue, zeren zain zaudete lanean hasteko?».

Egitasmo erraldoien aurrean, hainbeste harrabotsik gabe, Komikigunea bezalako iniziatiba berriek, edota Tabakalaren baitako Hirikilabsek esperantzari leihoak zabaltzen dizkiote kulturaren norabidea egitura txikiagoen bidez nola kudeatu eta gizarteratu daitekeen erakusteko. Proiektu txiki edo handi, proiektu zehatzak izan daitezela behintzat. Nola lortu hori? Existitze hutserako behar den ahaleginaren ehuneko gutxituz, mamiaren mesede.

Errefusaren neurria jaisteko kezka dugun bezalaxe, birzikla ditzagun gure denbora eta gure aurrekontuak ere, existitze hutsa hain garesti atera ez dakigun.

Hori ere ez da bide bakarra izango agian, baina bide bat da. 🍷

Oharrak

1. Gauza jakina da liburuen *stock*-a birrindu egin ohi dela, ore bihurtu eta hortik paper birziklagarria eta bestelakoak sortu; ez nekiena zen gauza bertsua egiten dela aspaldion artelanekin ere: artista askok euren estudioetan materiala pilatzeko lekurik ez daukatenez, saldu gabeko pieza handiak suntsitzea da, aspaldion, hainbaten hautua.
2. Komeniko litzateke hemen gogoratzea Joan Vinyoli poeta kataluniar handiak duela 30 urte esandakoa: «He cregut sempre en Catalunya com la meva nació, incrustada en la península ibèrica, però amb uns destins històrics diferents dels d'Espanya. Però no sé res de com es poden vertebrar uns Països Catalans i penso que el poder de Madrid é inflexible i ens deixa més o menys –més aviat menys– jugar a nacionalisme a través d'un Estatut que pot arribar a no ser res. Però el destí dels pobles ningú no el sap, i penso que hem de treballar sense complexos d'inferioritat. Jo escric com si el català no fos una llengua d'àmbit restringit, como si escrivís en anglès, per exemple, com si en un futur no massa llunyà fos la nostra literatura, arreu del món, el que fou en les hores de Lluïl o d'Ausiàs March».
3. Hala irakurtzen da bere helburuen gainean CNCren webgunean: «Le succès du cinéma et de l'audiovisuel français est avant tout le résultat du génie créatif français, mais seuls les pays qui développent une politique publique ambitieuse peuvent préserver et développer une industrie nationale de l'image animée».

4. Gero etorri ziren: irakurle txokoen fenomenoa, patrikako antzerkia eta *Kafea eta galletak* bezalako egitasmoak... Gurean egitura handi direnak ere 'patrikako formatuaren' alde egiten ari dira, horren lekuko, Elkar Estudioa Sesioak bezalako egitasmoak.
5. Literaturaren beste aliantza posibleetako bat turismoa genuke. Ikus, bestela, Dolores Redondo/Baztan binomioaren kasua, Elizondoko ogi eta txantxigorrien salmenta zeruraino altxa duena. *Bide irlandarra* dei geniezaioke honi, Dublinen ere –badakit konparazioak gorrotagarriak direla– denok joaten baikara, James Joyceren ibilbidean barrena, *Uli- ses* liburuko protagonistak xaboa erosten zuen botika berera limoizko lurrin perfumatua duen pastila bana *erlijiosamentean* erostera.
6. Kudeaketa eta sormenaren arteko talkaz ari garela, Espainiako gobernuak onartatu duen Gardentasun Legeari esker jakin dugu, adibidez, Pradoko Museoko zuzendariak 130.000 euro gordin inguruko soldata duela. Arte Plastikoei eskainitako bizitza osoko lanaren aintzatespena, aldiz (Ferrerrek jaso duen Velázquez saria), 100.000 eurokoa da. Komentarioak soberan daude. Baina ez gaitezen gu ere *zifrosiaren* tranpan erori: Gardentasun Legea askoz ere interesgarriagoa litzateke, irabazten duten soldata baino, kargu publikoek euren denbora zertan baliatzen duten modu pedagogiko-gardenean azalduko balu.
7. *Dependentismoari* buruzko argibide zinematografiko bat, Espainian takilak lehertarazi dituen 'urteko filma' tarteko. Nola itzuli ote dute *Ocho apellidos vascos* nazioarteko merkatuan? Izango zenuten aditza: *The Spanish Affair*. Barre gehiago eragin dit itzulpenak filmak baino. Nortasuna likidua dela, hala diote, baina hainbeste ere... Erabat kontrako hautua *Loreak* filmarena: euskararen hots iradokitzailea erabili eta titulua ez itzultzea, Takeshi Kitano japoniarrak bere garaian egin zuen bezala (*Hana-bi: Suzko loreak*).